

IV.2 4. PROSINEC 1941: ALBERT SPEER V PRAZE

Patrně státně relevantní, úřední a také osobní důvody nejspíš vedly ke zformulování státně nosné a novou identitu vytvářející architektury, která měla stanovit měřítko pro další území. Rozhodující funkce přitom připadla do nejvyšších politických kruhů katapultovanému Speerovi a jeho kanceláři generálního stavebního inspektora. Propaganda ztotožňovala s režimem jeho samotného stejně jako jeho architekturu. Výsledkem byl kult jeho osoby, jejíž blízkost pochopitelně vyhledávali mnozí architekti pověřovaní generálním stavebním inspektorem, aby přízní získali podíl na moci a aby se dostali k odborně profilovaným a lukrativním zakázkám. Jako generální stavební inspektor pro říšské hlavní město Berlín měl Speer od roku 1937 ve své kompetenci i další města; byl v pravém slova smyslu plánovačem hlavních měst nacionálněsocialistického režimu a adekvátně s tím působil jako poradce v okupovaných zemích.²⁰ Hodnotil četné urbanistické i konkrétní architektonické návrhy ve zhruba 40 německých městech určených

²⁰ K zájmovým oblastem generálního stavebního inspektora v prostoru Berlína viz BArch R 4606/420, korespondence s asociací územního plánování pro Braniborsko, říjen 1937 až červen 1942; tamtéž, R 4606/421, korespondence s vládním prezidentem v Postupimi, prosinec 1937 až únor 1941. Odpovídající archivní materiál týkající se přestavby Berlína je velice rozptýlený a jen zčásti zachycený v: Reichardt/Schäche vyd. 1984, s. 38, dok. č. 1, Erlas über einen Generalbauinspektor für die Reichsauptstadt (Výnos o generálním stavebním inspektorovi

k přestavbě, a působil tak daleko za hranice Berlína.²¹ Proto není divu, že přestože byl jeho první plánovaný pobyt v Praze odřeknut,²² navštívil 4. prosince 1941 i hlavní město Protektorátu Čechy a Morava, aby si udělal základní představu o urbanistické situaci v Praze a zhodnotil připravované kroky (obr. I. 16).²³ Heydrich se chopil příležitosti referovat o radikální urbanistické koncepci pro město nad Vltavou, jež v mnohém vycházela z plánů v Německu, ale také o myšlenkách Himmlerem šířených prostorových a generálních osídlovacích plánů a svém rostoucím vlivu v protektorátu. Speerovy návštěvy se zúčastnili svobodný pán von Watter, příslušný vrchní zemský rada, Karl Hermann Frank jako tajemník u říšského protektora, ministerský rada Wilhelm Fischer z pozemkového úřadu, skupina územního plánování, Hermann Hans Wunderlich, profesor Německého vysokého učení technického v Praze a zároveň druhý předseda pražské Plánovací komise, jakož i další činitelé rozhodnutí. Byla tak přítomna celá nacionálněsocialistická politická a odborná elita, která řídila osudy okupovaného území hlavního města někdejšího Československa. Chyběl jen zástupce městské obce, sudetoněmecký náměstek primátora a druhý primátor Josef Pfitzner; zdá se, že se zde projevilo i jinde doložené vytěsňování jeho osoby z rozhodujících funkcí. Po přednášce prof. Wunderlicha, komisařského vedoucího Plánovací komise, následovala obchůzka na místě a obhlídka polohy Prahy (obr. 1a).

Heydrich si jistě sliboval od Speerova zprostředkování, že berlínské ústředí bude souhlasit s jeho českou politikou, která vedle opatření pokládání z úspěšná nyní zahrnovala i přestavbu s cílem vytvořit novou identitu města. Je otázkou, jestli jednal jako Hitlerův, resp. Himmlerův posel, nebo spíše z vlastní kompetence.²⁴ Že byl Hitler o přestavbě Prahy, jejíž idea pocházela již z doby Konstantina von Neuratha, informován, víme z různých dokumentů. Již v prosinci 1940 Speer žádal von Neuratha, aby „dosáhl vůdcova zásadního rozhodnutí“, a ohlásil svou brzkou návštěvu v Praze.²⁵ Jak jasně ukazují další prameny, měl zase Speerův pobyt na okupovaném území prvoplánově hospodářský aspekt: Podařilo se mu pohnout Heydricha ke

pro říšské hlavní město), a s. 42, dok. č. 4 (organigram); Larsson 1978; Engel 2007, s. 214–239; Willems 2000, s. 20–69. Viz kap. I.3.

²¹ BArch R 4606/3274-3435, generální stavební inspektor pro říšské hlavní město Berlín, stavební plány mimo Berlín.

²² NA Praha, ÚŘP-ST, inv. č. 1979, sign. 109-6/71, karton 114, sděleno v Jarmerově dopise ministerskému radovi Fischerovi 22. 4. 1940.

²³ NA Praha, ÚŘP-ST, inv. č. 2477, sign. 109/12124, karton 159, program návštěvy generálního stavebního inspektora v Praze ve čtvrtek, 4. 12. 1941.

²⁴ Viz kap. I.4.

²⁵ BArch R 4606/3385, Speer von Neurathovi, 12. 12. 1940; tamtéž: von Neurath Speerovi, 9. 1. 1941; tamtéž, Speer von Neurathovi, 21. 1. 1941; tamtéž. Hitler se ke svým představám o projektech v Praze stále opakovaně vrací (také tamtéž, Wunderlich Speerovi, 22. 10. 1941).

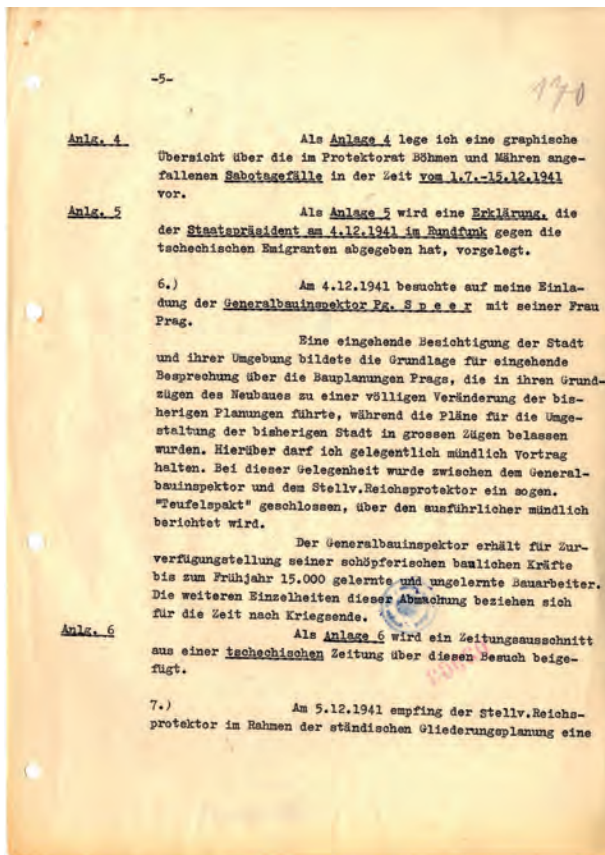

4. prosinec 1941:
Albert Speer
v Praze

Obr. 1a Návštěva generálního stavebního inspektora v Praze, 4. prosince 1941. Vedoucí nacionálněsocialistická elita v protektorátu při obhlídce pražské topografie. V pozadí funkcionalistické sídliště Werkbundu Baba. Zleva: Horst Böhme, jemuž byl podřízen Sicherheitsdienst a pražská policie, Karl Hermann Frank, státní tajemník při úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě, Albert Speer, generální stavební inspektor, Reinhard Heydrich, zastupující říšský protektor, neznámá osoba, Wilhelm Fischer, ministerský rada a vedoucí úřadu územního plánování při říšském protektorovi, vrchní zemský rada pro prostorové uspořádání při říšském protektorovi Hans von Watter. Reprodukce: NA Praha, fotoarchiv K. H. Franka, inv. č. 3859/7.

slibu, že mu dá okamžitě k dispozici 15 000 práce schopných Čechů. V Praze muselo toto oznámení, jež bylo také realizováno, způsobit paniku, i když nikdo nevěděl, že za ním stojí Speerův požadavek. Po válce – počítalo se s tím, že ji Německo vyhraje a ukončí v roce 1941 – se to mělo každý rok opakovat (obr. 1b).²⁶ Jako protislužbu k širšímu, písemně zmíněnému, ale dále nevyvětlovanému „ďábelskému paktu“ Speer říšskému protektorovi slíbil, že mu

²⁶ NA Praha, ÚŘP, sign. 114-3-17/116-176, bod č 6 (k příloze 5). Otištěno v: Kárný/Milotová/Kárná vyd. 1997, s. 201–208, dok. č. 65, 30. 12. 1941, Heydrichova 17. zpráva Bormannovi o situaci v protektorátu, zde s. 204.

Obr. 1b Heydrichova
17. zpráva Bormannovi
o situaci v protektorátu.
Protokol k návštěvě
generálního stavebního
inspektora v Praze

4. prosince 1941.
Jednání k přestavbě
města a blíže
nedefinované dohodě
mezi Reinhardem
Heydrichem a Albertem
Speerem.

Reprodukce: NA Praha,
ÚRP, sign. 114-3-
17/116-176. příloha 5,
bod č. 6.

bude nápomocen radou a dočasným „poskytnutím svých tvůrčích sil k dispozici“ – podle Wolterse tím byli míněni Speerovi berlínští architekti.²⁷ Jak nás dále informuje Wolters v Kronice generálního stavebního inspektora, Speer si k tomu vyžádal Hitlerův výslovný souhlas.²⁸ Již několik měsíců po okupaci

²⁷ Potthast 2002, s. 449–450, vztahuje tato slova o „dábelském paktu“ k výstavbě budoucího školicího centra pro bezpečnostní policii Sicherheitspolizei (Sipo) a Sicherheitsdienst (SD) a Ústředního židovského muzea SS v Praze. Muzeum bylo iniciováno Židovskou náboženskou obcí a podporováno nacionálně socialistickou vládou protektorátu. Fondy z majetku zpravidla povražděných Židů byly získány „akvizicí“ a sbírku systematicky zpracovávali židovští vědci. Dodejme, že Speer věděl o Hitlerově záměru vybudovat obytné jednotky pro Sipo v Praze (BArch R 4604/3395, Speer veliteli Sipo a SD, 23. 10. 1939; tamtéž, velitel Sipo a SD Speerovi, 19. 10. 1939, s. 1–2, jako vhodné místo uvádí pozemek majáku).

²⁸ AlfZ, fond ED 99, Speer Albert Chronik des Generalbauinspektors für die Reichshauptstadt (Speer Albert, Kronika generálního stavebního inspektora pro říšské hlavní město) 1941, sv. 1,

4. prosinec 1941:
Albert Speer
v Praze

Obr. 2a–b Praha. Sada plánů Plánovací komise předložená Albertu Speerovi. Odpovědný: Reinhold Niemeyer, srpen 1940. Nynější a budoucí územní zpracování kalů v oblasti Prahy (č. 4), Zastavěné plochy s plánovanými plochami rozšíření (č. 10).
Reprodukce: NA Praha, ÚŘP-ST, inv. č. 1385, sign. 109-4/1139, karton 64, plán č. 4/10.

částí někdejšího Československa Speer zvažoval konkrétní otázky přestavby Prahy a výběr vhodných architektů. Z toho je patrná intenzivní účast říšskoněmeckých úřadů a angažovanost generálního stavebního inspektora i dalších německých architektů. Vývoj ovšem neprobíhal přímočaře.

Existuje protokol, který reprodukuje konkrétní Speerův příkaz; píše se v něm o hotelu, o pobřežní komunikaci podle Vltavy, dálničních mostech a rekreačních plochách pro obyvatelstvo, stavbě veřejných říšských budov a poloze nového německého centra.²⁹ Na základě archivních nálezů lze navíc zjistit, které plánovací materiály znal. Speerovi předložený a Niemeyerem signovaný soubor plánů obsahoval celkem deset, resp. dvanáct výkresů, jež ukazují prvotní stanovisko v urbanistických otázkách (obr. 2a–c).³⁰

s. 72–78. Zpráva za prosinec, zde s. 72–74. K Woltersovi nejnověji: Deschan 2016.

²⁹ BArch R 4606/3395, věc: Praha, zápis ve spisech, Praha 4. prosinec 1941, s. 1–3, bod 1. Hotel, č. 2. Pobřežní komunikace podél Vltavy, č. 3. Dálniční most, č. 4. Rekreační plochy pro obyvatelstvo, č. 5. Stavba veřejných budov říše, č. 6. Poloha nového německého centra.

³⁰ NA Praha, ÚŘP-ST, inv. č. 1385, sign. 109-4/1139, karton 64, Über die Neugestaltung von Prag (O přestavbě Prahy), s. 1–16, s přílohami a 10 plány, včetně Giesova interního zápisu (s. 1).

Obr. 2b

Zároveň, jak vyplývá z interní korespondence, bylo generálnímu stavebnímu inspektorovi zasláno rovněž s plány sladěné memorandum s titulem *Über die Neugestaltung von Prag (O přestavbě Prahy)*.³¹ Je třeba rozlišit tři hlavní oblasti. Zaprvé obsahuje složka podklady, které jsou zkoordinovány s prostorovým a územním plánováním.³² Zadruhé je řešena problematika lineárních projektů, se všemi oblastmi, které k ní patří, jako je železnice, podzemní dráha a tramvaj.³³ A zatřetí byly předloženy plány zón, využití ploch

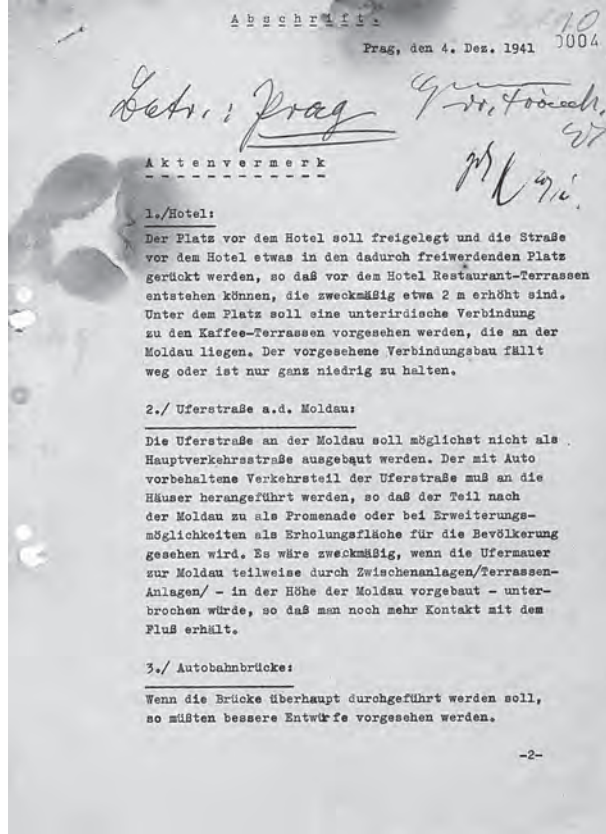
Složka obsahovala také plán města z doby kolem roku 1400 (č. 2); dále potvrzovány materiály: BArch R 4606/3395. Niemeyer Speerovi, 25. 09. 1940: „Dovoluji si Vám v příloze zaslat stručné shrnutí o přestavbě Prahy. Memorandum je úmyslně stručné, aby bylo možné si je přečíst.“ Niemeyer informoval Speera o tamních plánovacích aktivitách i pravidelně, například ve výroční bilanci k přestavbě Prahy (BArch R 4606/3395, Niemeyer Speerovi, 17. 04. 1941).

³¹ K vyhodnocení memoranda viz následující kapitolu. Jedno znění memoranda je v: BArch R 113/2409; a jak bylo vyloženo rozptýleně v polských archívech (např. AP Poznań, fond 299, Namiestnik Rzeszy w Okregu Kraju Warty – Poznań 1939–1945, I/9, prostorové uspořádání a územní plánování, inv. č. 387, *Über die Neugestaltung von Prag/O přestavbě Prahy*).

³² Plán výškových vrstev (č. 1); Zásobování pitnou vodou (č. 3); Nynější a budoucí územní zpracování kałuż (č. 4); Vodní cesty (č. 5).

³³ Síť tramvají (č. 6); Schematické znázornění železniční sítě v Praze a okolí (č. 6a); Schematické znázornění přestavby drážních zařízení v Praze (č. 6b); Síť hlavních ulic (č. 7); Rychlodráha (č. 8). Navíc zde jsou odkazy na účast firmy Siemens-Bauunion, která měla zaujmout vůdčí

Obr. 2c Věc: Praha.
Zápis ve spisech
k návštěvě generálního
stavebního inspektora.
Praha, 4. prosince 1941.
Reprodukce:
BArch R 4606/3395.

4. prosinec 1941:
Albert Speer
v Praze

a zeleně, které v tu dobu přihlížely nejen k reprezentativní výstavbě a veřejným budovám, ale zároveň se věnovaly otázkám osídlení.³⁴ Byla v ní prezentována první urbanistická vize, která v základních rysech přejímala v Německu již uskutečněná opatření, a tudíž i osvědčené modely. Také v Praze bylo cílem vypracovat ze všeho nejdřív celkový zastavovací plán. Projednávaná urbanistická témata tak neurčoval samotný Speer, ale byla pevně stanovena už před jeho návštěvou a pocházejí od Reinholda Niemeyera. Přesto následovalo vysvětlení plánů jeho zástupcem a viceprezidentem Plánovací komise Wunderlichem, protože Niemeyer už mezitím z úřadu odešel.³⁵

roli při budování pražské podzemní dráhy (NA, ÚŘP-ST, inv. č. 1312, sign. 109-4/1066, karton 59, Niemeyerovo stanovisko zasláné vrchnímu zemskému radovi svobodnému pánu von Watterovi, 5. 3. 1941, věc: regulace Kampy, dopis z 27. 2. 1941, s. 1–15, cit. s. 8).

³⁴ Budoucí zelené plochy (č. 9); Zastavěné plochy (č. 10).

³⁵ Na výzvu státního tajemníka (NA Praha, ÚŘP-ST, inv. č. 1875, sign. 109-5/103, karton 104, dopis státního tajemníka Wunderlichovi, 28. 11. 1941). Hermann Hans Wunderlich se narodil